

Če pravi Stelè, da je namen njegove publikacije, predložiti načrt javnosti, jo seznaniti z njim in ji predložiti ta važni problem v razmotrivanje in uvaževanje, potem bi pričakovali v odgovor tako kritiko, kakršne projekt žal ni doživel. To, kar se je vršilo pozneje, ob izgledu na izvršitev načrta, spada pač v drugačno poglavje.

Da je treba Plečnikov načrt v celoti sprejeti, dokazuje Stelè zlasti iz notranjih vzrokov. Ljubljanska študijska knjižnica je tudi kot knjižni zaklad reprezentant slovenske kulturne preteklosti, saj so se v njej združile knjižne zapuščine ne le naših protestantov, ampak tudi vsaka poznejša doba je vanjo prispevala svoj del. Danes naj služi kot narodna in univerzitetna knjižnica najvišji prosvetni ustanovi, ljubljanski univerzi, ki je nastala z drugimi pridobitvami vred ne le kot znak naše osvoboditve, ampak tudi kot nov organ našega duhovnega življenja. Posoda knjižnične ustanove naj bo njen dom obenem pa tudi stavba, ki bo stala ne-le na zgodovinskih tleh nekdanje Turjačanove knjižnice, ampak bo po Plečnikovi zamisli imela tudi važno vlogo v zazidavi Novega trga in vse okolice. Stavbni in urbanistični zgodovini tega okoliša posveča Stelè dragocene vrstice, ki tehtno govore v prid Plečnikovega pojmovanja.

Kakor je Plečnikov projekt strogo organiziran v sebi samem, tako je premišljeno urejen v stavbišče in okolico, v kateri naj bi stal. Stavba meji na treh straneh v razmeroma ozke ulice, le Vegova je širja, a prav tu je biblioteka odmaknjena zaradi dela starega mestnega zidu. Četrta stran je zaslonjena s stanovanjskimi hišami. Hiše na Novem trgu in v sosednjih ulicah ter na Valvasorjevem trgu imajo svojo zgodovinsko preteklost in predstavljajo stilske vrednote. Ne le v danes nepremakljive komunikativne žile, tudi v zgodovinsko ozračje se Plečnikov projekt uživilja z veliko delikatnostjo, ne da bi zato sklepal kake historične kompromise. Sama masa zgradbe je členjena organsko in prav tako smiselno posega v členjenje okolice. Njena arhitektonska funkcija je torej izredno bogata posebno zato, ker zavedno postaja člen v živi celoti.

Plečnikov projekt spočetka ni naletel na kritiko, kot smo omenili. Ko se je pričelo govoriti o njegovi realizaciji in so akcijo podprle mlade sile, se je pojavila vehementna kritika v dnevnem časopisu. Vendar — ne da bi se podrobneje spuščali v vsebino te kritike, niti v oceno objavljenega protiprojekta — bi k temu pripomnili le to-le: Mogoče je zavreči vso preteklost in tradicijo ter z njo načrt, ki iz nje izhaja. Toda to bo mogla storiti le doba, ki bo izhajala iz nove življenjske totalitete. Francè Mesesnel.

Iz tuje literature

Pota nove ruske literature

Ruska revolucija, ki je imela tako veliko število velikih predhodnikov v vsem razvoju ruske kulture in posebno v literaturi, ni našla spočetka onega razumevanja pri poslednji, kot so to mnogi pričakovali. Mnogim površnim opazovalcem se je zdelo, da bo nit razvoja ruskega realizma, ki se začelja pri Gogolju in pravzaprav še preje v nedrih ruskega klasicizma in gre od Belinskega in Dobroljubova, preko Turgenjeva, Tolstega, Dostojev-

skega, Ščedrina, Čehova do Gorkega, — privedla rusko literaturo naravnost v naročje revoluciji.

V resnici se je pokazalo, da je pomenjala revolucija mnogo globlji prelom v družabnih odnošajih Rusije, kot ga je pričakovala ona inteligenca, ki je porodila plejade znamenitih idejnih borcev in literatov, smelih revolucionarjev in iskateljev. Ideali, ki jih je ustvarila ta inteligenca, v resnici niso segali preko meja meščansko-demokratske revolucije, celo v njihovi najradikalnejši varijaciji.

Veliki prevrat je ubral drugo pot in pritegnil v svoje vrste nemalo število dalekovidnih posameznikov iz inteligence. Pridružil se mu je tudi Maksim Gorki, toda on edini ni bil sposoben povesti literaturo za seboj. Bili so trenotki v burnem razvoju dogodkov, ko je tudi on sam omahoval.

Idejna kriza ruske revolucionarne literature, tega ploda ruske inteligence, se je pojavila prav za prav malo prej, preden jo je oktobrski prevrat pahnil pred težko zgodovinsko dilemo. Ako izvzamemo Gorkega, ni bila ruska literatura že davno več to, kar je bila za Tolstega in še za Čehova, kakor tudi inteligenca ni bila več to, kar je bila v šestdesetih in sedemdesetih letih in celo v desetletju pred revolucijo 1905. l. Reakcija, ki jo je izzval poraz revolucije 1905. l. v vrstah ruske inteligence, je našla v literaturi svoj izraz v larpurlartizmu, v subjektivni liriki, v reakcionarnem misticizmu. Bila so to leta, ko je navduševal prosluli „Sanin“ Arcibaševa, Beg od stvarnosti v „carstvo lepote“, iskanje nenavadnega, nadnaravnega in nemogočega in obenem iskanje novih idealov v egoističnih instinktih karakterizira to dobo. Ni čuda torej, ako oktobrski prevrat ni našel razumevanja pri tej literaturi in da je slednjič povzročil njen konec.

V prvih letih revolucijskega viharja in meščanske vojne je predstavljala ruska literatura še — tabulo raso. Prelom v družabnih odnošajih je terjal novih sil ali pa takega „prevrednotenja vrednot“, ki so ga bili zmožni le redki posamezniki.

Prvi, ki je zapel veliko pesem nove resničnosti — in obenem svojo labodjo pesem — je bil Aleksander Blok. Drug znaten pesnik, V. Brjusov, se ji je pridružil ne kot pesnik, ampak kot človek. Posvetil se je vsakdanjemu delu v novi upravi: molčeča obsodba stare umetnosti s strani priznanega njenega predstavitelja.

Toda prelom je jel ustvarjati sam svojo poezijo in porodil svoje Freiligrathe in Herweghe. Demjan Bedni je zapel svoje preproste pesmice, ki so jih peli za njim milijoni. Majakovski nastopa s svojimi verzi kot poet tribun na shodih in zborovanjih. To je bila doba ruskih marzeljev, iz katere se je porodila potem tudi politična poezija Bezimenskega, Žarova i. dr.

Nekoliko pozneje je sledila proza: Fedin, Pilnjak, Serafimovič, Fadejev, V. Ivanov, Sejfulina, Panferov i. dr. To so deloma ljudje, ki jih je revolucija pritegnila, ki črpajo iz nje snovi za svoje povesti in novele in ki skušajo razumeti in izraziti vsaj njen napor, ako že ne razumejo popolnoma njenega bistva; deloma — in sicer po večini — pa ljudje, ki jih je dvignil ali ustvaril neposredno prevrat sam.

Serafimovičev „železni potok“ je monumentalno delo te literature. Naslov knjige že pove, kakšna je njena tema in na isto temo pišejo skoraj vsi avtorji, pri čemer vsak izmed njih skuša prikazati, z večjim ali manjšim

uspehom, sintetično sliko dogajanj, njih kvintesenco. Tudi se često ločijo naziranja pisateljev v vprašanju, kaj je ruska revolucija. Eni poudarjajo odločilno silo njenih zavestnih elementov, ustvarjajočo silo organizacije množic pod vodstvom jeklene volje ljudi, ki jo vodijo, drugi poudarjajo silo njenih podzavestnih elementov in zanje so ljudje kot orehove lupine v valovih razburkanega oceana. Za prve je prevrat zavesten smoter, zgodovinski proces, prehod od ene zgodovinske etape k drugi, za druge je to spontani vihar, ki je zajel deželo, izbruh vulkana, upor množic, ki so jih dolga stoletja tačili veleposestniki, cerkev, domači in tuji kapitalisti. V resnici je bil pa dialektična sinteza tako prvega, kakor tudi drugega elementa. In oni pisatelji, ki so to razumeli, so ustvarili tudi najboljša dela, katera bodo ohranila trajno vrednost v literaturi.

Vprašanju, kaj je ruski prevrat, se je pridružilo tudi vprašanje, kam vodi. Po letih meščanske vojne, epidemije in lakote, pričjenja „nova ekonomska politika“, zamišljena kot umik radi preuredbe vrst in vzpostavitve razrušenega gospodarstva, ali z jasnim ciljem nadaljnje socializacije po novi poti.

Mnogi tega niso razumeli, kar je vzbudilo v njih razočaranje. Deloma so se odprla pota novemu meščanstvu in individualistične tendence razvoja na vasi so pomenile za mnoge nevarnost ruskega termidora.

Del stare inteligence, ki je preje stal ob strani, ali bil celo nasproten novemu stanju, se mu sedaj pridružuje, deloma v tihi nadi, da se bo ta val kmalu podel in pripravil pot mirni vzpostavitvi starega reda, deloma v prepričanju, da je vendar pomenil korak naprej in da je treba sedaj posvetiti svoje sile delu na obnovi razrušene dežele. Vpliven ideolog tega idejnega pokreta je Ustrjalov. Zanj je revolucija prerodila staro Rusijo, vzbudila k življenju nove sile naroda, ali polagoma sama likvidira svoje prvotne ideje. Zanj je „Nep“ že termidor. Lenin mu je drugi Peter Veliki.

To razdobje zapušča vidne sledove v literaturi nove Rusije. Odmevi razočaranja se javljajo pri Erenburgu. Pilnjak razvija v leposlovnih proizvodih svoje misli o bistvu in poteku ruske revolucije, ki so sorodne Ustrjalovim. Zdi se, da ubira isto pot tudi Aleksej Tolstoj s prvim delom svojega „Petra Prvega“.

V nasprotju z opisovanjem dogodkov in prevratnih viharjev, ki je bilo snov tedanje literature, se uveljavljajo črtice in novele iz vsakdanjega malega življenja (P. Romanov). Ne glede na vso hvalevrednost in upravičenost tega žanra v literaturi, vzbuja njegov pojav vtis nekake reakcije na tedanjo umetnost. Celu humoristične črtice Zoščenska ne uidejo temu videzu.

Del mladine začena privlačevati opajajoči talent Jesenina, pesnika vaške boheme. Njegovi verzi delujejo kot opojna pijača na utrujene živce. Zdi se, da se z njimi zopet uveljavlja v novi obliki stara dekadenca.

V literarnih revijah, v krožkih in na zborovanjih se vodijo velike diskusije. To, kar so bile poprej tendence, postajajo sedaj organizacije, porajajo se nove teorije in nove struje in strujice. Zoper meščansko poplitvičenje umetnosti vodi oster boj struja „proletarske literature“. Zoper njega nastopa tudi „leva fronta“ Majakovskega. Toda prva je idejno šibka, ne prepričuje z ustvarjalnim delom, njen boj je le deklarativen in se izgublja v frakcionarstvu. Druga živi le od pesniškega talenta in močne individualnosti svo-

jega voditelja, brez katerega bi bil njen nastop le pust boj zoper staro poetično metriko.

Vprašanje nadaljnjega gospodarskega in političnega razvoja postaja tako tudi vprašanje nadaljnjega razvoja literature. Kakor ugotavlja površni opazovalec krizo prevrata, tako se mu zdi, da preživlja tudi literatura svojo krizo.

Literarni boji so sicer zelo ostri. Lunačarski zaman primenuje vso svojo erudicijo, da bi premostil nasprotja in dal literaturi enotno smer. Nasprotja se še niso preživela in njegov nastop je predčasen. Trocki nastopa zoper idejo proletarske literature, smatrajoč, da v prehodni dobi delavski razred svoje lastne umetnosti ne bo ustvarjal, da bo pa v socialistični družbi pojem razredne umetnosti odveč. V pojmovanju brezrazredne socialistične literature bodočnosti se skriva pesimističen nazor Trockega o notranjih silah prevrata v sedanosti, v katere ne verjame tudi v politiki. Buharin in drugi teoretiki zastopajo sicer stališče proletarske umetnosti, čutijo pa vso sklastično omejenost struj, ki v literarnih diskusijah propovedujejo to smer.

Umetnost sama polagoma premaguje to svojo navidezno krizo.

Mejniki novega razvoja dežele postajajo mejniki tudi v literaturi. S „Cementom“ Gladkova se odpira pred rusko literaturo nova, obširna perspektiva. Ustvarjalna moč nove stvarnosti zajema polagoma tudi pisatelja in „literarno občinstvo“ sploh.

Poslednje ne sestoji več iz omejenega kroga literarno izobražene inteligence in slučajnih čitateljev, ki predstavljajo pestro množico najrazličnejših ljudi z najrazličnejšim kulturnim obzorjem, ki so drug proti drugemu vedno le posameznik pred posameznikom. Novo literarno občinstvo predstavlja strnjen kolektiv, ki čita in presoja vsako novo knjigo, vsestransko vretresa vsako novo idejo in daje pisatelju svoja „naročila“. Okostje tega ogromnega kolektiva je mreža literarnih krožkov, ki se razprostira od tovarn in delavskih klubov do delavskih fakultet, univerz in polkov. V tem osredju se poraja novi literarni naraščaj. Ono je tudi prevzgojilo celo vrsto pisateljev iz stare inteligence.

Od leta do leta raste kulturno obzorje in idejna globina literarnega občinstva, čigar član je tudi pisatelj. Ta razvoj polagoma premaguje prvotno omejenost literarnega strujarstva, kakor tudi vse nezdrave pojave iskanja novih, umetnih, za lase privlečenih oblik. V teh letih ogromno zraste popularnost Puškina in Tolstega, ki postajata vzor tudi za novo rusko literaturo.

Ruska literatura se vrača zopet k tradicijam slavnega ruskega realizma, sprejema njegovo obliko in njegovega duha, daje mu pa novo vsebino in novo ideologijo in ga imenuje zato — socialistični realizem.

Triumfalni prihod M. Gorkega v Rusijo in v literaturo završuje ta proces in tudi formalno vzpostavlja pretrgano kontinuiteto med starim in novim realizmom, in sicer ne kontinuiteto v dobesednem pomenu besede, ampak v smislu dialektičnega razvoja: novi razred si privsvaja vse najboljše, kar je ustvarilo človeštvo pred njim in koraka kot dedič vseh prejšnjih pridobitev kulture svojim novim zgodovinskim ciljem nasproti.

V novo konstruktivno razdobje vstopa literatura kot ogromna strnjena sila. „Sopotniki“ iz inteligence so po večini že preplavljeni in prekovani

v ognju novega življenja in se v malo čem razlikujejo od „čistih“ proletarskih pisateljev.

Odpad znatnega dela stare inteligence že ni našel več odmeva v literaturi. V dobi, ko bi bila razumljiva največja opreznost, ako ne naravnost sovražnost zoper vse, kar je ostalo od stare inteligence, v tej dobi se razpušča prejšnje združenje proletarskih pisateljev in se ustvarja enotna organizacija vseh sovjetskih pisateljev. To je zunanji akt priznanja, zrelostno spričevalo, ki ga daje dežela literaturi.

Ruska literatura je v poslednjih letih ogromno napredovala. M. Gorki je dal svoja klasična dela, v katerih razvija pred nami dramo poslednjih pokolenj ruske meščanske družbe. Od prvih črtic in povesti iz življenja „bosjakov“ preko „Matere“, vodi pot tega velikega umetnika vedno globlje in širje. Aleksej Tolstoj, predvojni opisovalec provincialnih „odveč ljudi“, poslednjih junakov ruske podeželske aristokracije, ki se tako razlikujejo od junakov tega razreda v dobi njegove slave, ovekovečenih v „Vojni in miru“ Leva Tolstega, se je dvignil v drugem delu „Petra Prvega“ v velikega romanopisca, ki je vsestransko zajel in v izklesani obliki podal bogato zgodovinsko snov ter jo znal povezati s sedanostjo. Erenburg je dal v svoji knjigi „Drugi dan“ pretresujočo sliko ustvarjajoče sile v sodobni drami velike gradbe; Šolohov — prav tako sliko preobrata na vasi, Leonov — dramo stare buržuazne inteligence. Omenjamo le nekoliko del, ki so tipična tako za literaturo, kakor tudi za dobo, ki jih poraja. Ne dotikamo se tu razmaha velikega števila novih narodnih literatur; to je poglavje zase.

Kongres pisateljev, ki se je vršil lansko poletje v Moskvi, je dal bilanco vsega razvoja literature v poslednjih letih, poudaril vse njene močne in šibke strani in hkrati potrdil pot, ki je krenila literatura po njej v poslednjih letih.

Referat Maksima Gorkega — katerega je priznala nova ruska literatura za svojega idejnega očeta — je bil sijajna afirmacija načel socijalističnega realizma, potrditev velikih tradicij, katere sprejema nova literatura od najbolj progresivnih predstavnikov starega realizma (Bjelinski — Tolstoj — Ščedrin — Čehov) in obenem odpoved dekadentnemu psihologizmu Dostojevskega in L. Andrejeva.

Buharinov referat o poeziji vsebuje ostro kritiko sodobne sovjetske poezije, ki zaostaja za potrebami sodobne stvarnosti, zahtevajoče od svojih pesnikov poetične proizvode klasične oblike. Buharin stavi za vzor takega proizvoda Fausta. In resnično, iz vse svetovne literature prikazuje v klasični obliki le Favst vso dramo titanske ustvarjalne borbe človeštva in odpira v zaključnem aktu hkrati pogled v velikansko gradbeno delo bodočnosti.

V. Angeljev.

Kronika

Vprašanje monopolizacije šolskih knjig. Med raznimi drugimi se je oglašil k temu vprašanju tudi g. L. Č. v 7. številki časopisa „Misel in delo“. Na kratko je povedal to-le:

Monopolizacija šolskih knjig je „predvsem gospodarski problem“, ki pa „v naši banovini ni bil tako pereč“; sicer pa „Kar se tiče založnikov knjig,